

Dr. Hornyánszky Gyula:

Ostromlott görög városban

1915 március 27-én

I.

Teljes tudatában vagyok annak, hogy mennyire nehéz feladatot vállaltam magamra, midőn annyi érdekes előadás után most, mint utolsó, akarok Önöknek a nagy háborúval kapcsolatban valamit elmondani. Hogy rövidre fogjam panaszomat: elődeim, úgy látszik, mindent letaroltak, mindent elszedtek előlem. Jogászok a történetbölcész mélyenjáró fejtegetéseivel bizonyították be Önöknek, hogy ez a háború szükségtelen, illetőleg, hogy elkerülhetetlen volt; a közgazdász, számokkal kezében és fejében igazolta, hogy ebből a háborúból mit lehet, helyesebben: mit nem szabad várunk; a természettudós a biológia örök törvényei alapján buzdított mindnyájunkat a háború után reánk váró kötelességek teljesítésére. De ilyformán, kérddhetem aggódó hangon, mi maradt nekem?

Súlyosbitja helyzetemet, hogy mint filológus ugyan valamiképpen történész is lennék, de csak ókori historikus. Ha tehát szakszerűségem köréből nem akarok kilépni (s erre nincs semmi hajlandóságom), töprengve kell a kérdés előtt megállanom, mit tudok majd Önöknek, modern, sőt a most folyó háború árnyaihoz alkalmazkodó ultra-modern embereknek tudásra, megjegyzésre érdemes dolgot elmondani a régi irodalom ákom-bákomaiból, a letűnt idők kisszerű történetéből?

Szerencsémre, ha közelebbről és nem útszéli források alapján vizsgáljuk az antik hadviselést, annyi

kevésbé ismert közös vonást fedezhetünk fel az egymáshoz viszonyított mában és régmúltban, hogy már e közösségnek is érdeket kell keltenie. Ne választott tárgyannak, hanem ismereteim vagy előadási képességem hiányosságának tudják be tehát, ha kíváncsiságukat a mai felolvasásommal nem fogom majd kielégíteni. Mert némi előlegezésével az elmondandóknak, bátran elmondhatom, hogy eltekintve a közlekedés módjaitól és a robbanófélek technikájától, továbbá a személyek és az anyagi eszközök számszerű arányától, az antik háború nem igen különbözött a modernától. Sőt annak bizonyítására vállalkozom, hogy nemcsak a harcászati, de politikai, közigazgatási és gazdasági intézkedések tekintetében is háborúskodni valamikor évszázadokkal Krisztus előtt is körülbelül annyit jelentett, mint manapság. És ugyebár, a történeti perspektíva szempontjából nem értéktelen ismeret tudni, hogy mindama műkifejezés, amely legtöbbször előtt a mostani világháború folyamán lett, ha nem ismeretessé, lebalább is otthonossá, már a régi görögök idejeihez, érzelmeihez is szólott: a hadi cenzúra, a moratórium, a földalatti aknaharc, a fedezék, a várostrom lövészárkai?

Egy ostromlott görög város képét fogom Önöknek bemutatni. A kép megrajzolásához szükséges ismereteket főleg az időben első görög taktikusnak, a Kr. előtti IV. században élő Aineias-nak »ostromtani« könyvéből szedtem majd. Ez a kis munka töredékesen és rendkívül rossz állapotban maradt reánk; de utolsó kiadójának (Richard Schoene, 1911.) szövege alapján valahogy mégis csak el tudunk benne igazodni.

Mihelyt a magas falakkal körülvett és széles kapukkal elzárható város lakosainak ellenség közeledtét jelzik, a legelső feladat: a környék személyeit és javait

biztonságba helyezni. Megindul a nagy áradat a polis felé, mint ez a peloponnesosi háború idején történt, midőn a cök-mókjával beözönlő vidék úgy ellepte Athén városát, hogy nemcsak a nyílt terek és templomok, de még a belső falaknak sikátorai is szükség-lakásokká változtak. Az eredmény az a híres dögvész lett, amelynek részleteit Thukydides leírásában tanuló ifjúságunk a mai napig olvassatja. Efféle komoly következményektől kitanítva, a későbbi kor — Aineias kora — az elszállásolást a »kiürítés« intézkedésével kapcsolta össze. Bár egyrészt a kivételes törvény mindenkit felhatalmazott, hogy más valakinek embereit és vagyonát jogi felelősség nélkül vitesse a városba, ha ezt megtenni az illetőnek magának nem volt módjában, úgy másrészt a hatóság arról is intézkedett, hogy ember és állat fölös számban ne maradjon az ostromlott város falai között. A rabszolgákat és az igásmarkákat lehetőleg kívül helyezték el; s akinek nem volt módjában, hogy azokat valamely vidéki vendégbarátjánál maga adja kosztba, annak esetében a külső elszállásolásról a hatóság hivatalból gondoskodott.

A kapukat bevonják, belülről elzárják, a falakat az őrség szállja meg. De még a zárt kapuk is sok gondot okoznak. A Krisztus előtti V. és IV. század görögségének több oka volt félni a belső ellenségtől, mint a mai Európa bármely államának (itt talán csak a háborús Portugália jelentene kivételt). Az akkori pártküzdelmek arisztokraták és demokraták között nem a hazaárulás retorikai vádjában merültek ki; akkor csakugyan, egészen a külső ellenséghez való csatlakozásig, gyűlöltek egymást a politikai pártok. Így hát egy ostromlott demokrata városnak mindig számba kellett vennie azt a hajlandóságot, mely a körében élő arisztokraták között összejátszásra ösztönzi az ostromló ellen-

séggel és természetesen megfordítva is állott az eset. Különösen a zárt kapuk ellenőrzése kívánt sok körültekintést, mert az emberi furfang abban a régi időben nem volt kevésbé találékony, mint manapság. Akkor egy hatalmas gerendával retesztették el a kaput s hogy ezt a gerendát megrögzítsék, fájába egy ugyancsak fából készült ütköző készülék sülyedt le automatikusan a beillesztés alkalmából. Most már csak egy kulcs segítségével lehetett az ütközőnek egymásba illeszkedő fogait szétoltni és ekképp a gerendát ismét szabaddá tenni. De mint Aineiastól értesülünk, a huncutság ezer módot talált, hogy az ütköző vagy ne kerüljön a maga helyére, vagy kikerüljön onnan, ha már egyszer benn volt, vagy hogy idegen kulcs segítségével nyiljék ki. Homokot szórtak az ütköző tartójába; titokban spárgát kötöttek annak fogaira és így húzták ki; vagy zajtalanul kirázták, ugyancsak homokkal könnyítve a munkán; végül formát öntöttek róla (állítólag az ügyesebbek még akkor is meg tudták tenni, midőn az ütköző már ágyában pihent) s az agyagforma alapján elkészített álkulccsal feszítették ki a zárt. Mint látjuk, mai betörőink és kassza-fúróink a régmúlt messzeségében eltűnő ősi származásra hivatkozhatnak.

A város immár el van zárva a külvilágtól, mert már azok is benn vannak, akik utolsóknak hagyták el a falak alatt elterülő kedves gyümölcsöseit s kiket külön öröknek kellett figyelmeztetnie a talán amúgy is kárba veszett gondozás beszüntetésére. Az elszigetelés teljesebb, mint manapság; aviatikusok nem szállhattak be-ki a görög Przemysbe. A távoli érintkezésnek egyedüli módja akkortájt a tűzjelzés volt; a tűz füstje nappal, annak fénye az éjszakában. A primitív fákljalóbálás — a maga konvencionális értel-

mével — sok jó szolgálatot tehetett ugyan benn is, kifelé is, szövevényesebb hírszolgálatra azonban nem volt alkalmas. Épp a mi szerzőnknek, Aineiasnak nevéhez fűződik a fénytelegrafálásnak egy nagyon szellemesen kidolgozott magasabb módja; vizóra működésével kombinálta a fényjelzést. Annak az órának mérőpálcaja részekre van felosztva s minden ilyen foknak megvan előzetes megbeszélés szerint a maga jelentése. Ha a felvevő és leadó állomáson fáklyafény intésére egy időben indítják el és állítják meg az, egyformán csorgó készüléket, a viznek szintje meg fogja mondani, hogy a segélyre szorulóknak mire van szüksége.

Az ókori technika még ennél a vívmánynál sem állott meg; Polybios, a híres történetíró, egy általa javított ábécés telegrafálásnak eljárását írja le. A görög ábécének 24 betűjét a maga egymásutánjában — mondjuk — öt csoportra osztjuk s már most külön helyen (baloldalt) jelezzük megfelelő számú fáklya felfelé emelésével az illető csoport számát, amelybe a betű tartozik, külön helyen (jobbaldalt) ugyanakkor az illető sorszámot, melyet a maga csoportján belül a kivánt betű elfoglal. Valami nagyon gyorsan bizonyára még telegráf-stílusban sem lehet ekképp közlekedni; nem is tudjuk, hogy a módszernek mennyire volt gyakorlati jelentősége az ókori hadviselésben.

Itt említem fel, hogy a tűzjelzést természetesen megtévesztésre és az ellenség értesítésére is fel lehetett használni. Sarcey — az 1870—71-ben ostromlott Páris érdekes és tanulságos leírásában — néhány mulatságos esetet mond el a titkos fényjelzéssel vádolt nyárspolgárok éjjeli lámpáiról. Görög városban még kínálkozóbb volt a gyanú, hogy valamiféle kivilágítás az ellenségnek szól (a kémektől való állandó féle-

lem akkor még elevebb volt) és így — sok egyéb intézkedésen kívül — többek közt azt is halljuk, hogy adott jelre — akárcsak a Zeppelinektől féltő Londonban — minden nyilvános helyiség lámpájának ki kellett aludnia.

Természetesen a katonai és polgári intézkedések egész rendszerére volt szükség, hogy az ostromlott város az ellenség támadásának sikeresen ellenállhasson. Bennünket, békés polgárokat, a civil élet megrendszabályozása fog első sorban érdekelni s így mindenekelőtt az ostromállapot ezen részéről beszélek. Csak a közömbös, kisebb vétségek maradtak a rendes bíróság ítélkezése alatt; a véderőnek minden csökkentését és károsítását statáriálisan halállal büntették. Az egyesülési és gyülekezési jogot alaposan megszorították; magánösszejöveteleket sem nappal, sem éjjel nem volt szabad tartani; az elkerülhetetlen tanácskozások csak közhelyiségben és nyilvános módon mehetek végbe. Még a barátságot s társas érintkezést szerető görögök közt annyira szokásos együttétekezések is tilosak voltak; ha valaki ebben a stilszerűtlen időben nászlakomát ült, vagy halotti tort rendezett, ezt a hatóságnak előre be kellett jelentenie. Gyanús egyének és idegenek a legszigorúbb ellenőrzés alá kerültek. A mennyiben a teljes blokád bekövetkezése előtt ilyen idegenek a városba látogatnak, fegyvert csupán láthatóan hordozhatnak s ezt rögtön el is szedik tőlük; szállást sem magánosoknál, sem a vendéglőkben nem kaphatnak bejelentés nélkül; a hatóság jegyzékbe veszi őket, sőt a nyilvános fogadókat éjjelenként kívülről bezárja s a kulcsot magával viszi. Aki antik rajzokból ismeri ezeknek a görög kulcsoknak tiszteletet parancsoló nagyságát, az be fogja látni, hogy itt a közszolgálatnak nem éppen legkevesebbé

terhes feladatáról esik szó. Senki a várost, legyen polgár vagy idegen, »igazolvány« nélkül nem hagyhatja el. Az egynél több fegyvert a hatóságnál be kell jelenteni, melynek így pontos tudomása van a hadviselés veszedelmes eszközeiről; feltéve, hogy fegyvercsempészet nem történik. Mert a görög hadi írók külön fejezetben szokták tárgyalni azon ravaszkodásokat, melyekkel a háza ellenségei kosarakban, cserépedényekben, ládákban és száz más módon fegyvert tudtak becsempészni az ostromlott városba, megkerülésével, kijátszásával a katona-financ pecsétjének. Fokozott ellenőrzés alá kerültek a levelek is; senki levelet el nem küldhetett, olyat nem kaphatott hivatalos cenzura nélkül. E tekintetben különös megfigyelés alatt tartották azok hozzátartozóit, akik a városból előzetesen megugrottak; a titkos írás felfedezése, leleplezése is sok gondot okozott.

II.

Ami a titkos írás változatos módjait illeti, azokból csak egyet akarok Önöknek bemutatni. Valaki cernagombolyagot kap titokban, vagy, sok más egyébbel együtt, látszólag a legártatlanabb jószágot. De a gombolyag közepében egy csont-kocka van, melynek mind-egyik oldalán a 24 betűs görög abécének megfelelően 4—4 lyukacska van kifúrva. A küldő e lyukak segítségével »írta meg«, illetőleg fűzte be a levelét. Minthogy az egyes lyukak betűértékében a két fél előzetesen megállapodott, a titkos üzenet küldője az egyezkedés szerint kezdte meg és folytatta a fonál befűzését. Az üzenet átvevőjének egyszerű a dolga: visszafelé kihúzógatja a cernát, az egyes lyukak betűit lejegyzik s a végétől haladva a kezdete felé elolvassa a levelet.

Manapság háborús időben a hatóságnak egyik legfőbb feladata meggátolni a rémhírek terjesztését. De a régi világban az efféle cenzurát nem egykönnyen lehetett volna szigorral keresztülvinni. Vallási okok szólottak ellene; ki lett volna elég merész, hogy az istenek szájját befogja? Már pedig ezek éppen ilyenkor — a háború forrgetegében — voltak a közvetlen, vagy még inkább a közvetett beszéd nyelvén a leghangosabbak. Szobraik ilyenkor izzadtak vért, mozdultak le helyeikről vagy szólaltak meg; jelenések, csodás égi jelek, szörnyszületések, mind az ő intő szavaik, melyekről nemcsak beszélni volt szabad, de melyeket el sem volt szabad hallgatni. De a mi józan szerzőnk, Aineias, még az ilyen nehéz körülmények között is nagyon okos tanácsokat ad a legveszedelmesebb tömegmozgalomnak, az úgynevezett páni félelemnek leküzdésére. A város lakosai egyezzenek meg bizonyos jelekben, melyekkel az olyan félelem kitöréséről kölcsönösen értesítsék egymást; amit az ember eleve tud, ami nem váratlanul éri, az ellen védekezni is tud. A hadseregben, különösen az alvó táborban előre kijelölt őrök gondoskodjanak valamely ok nélküli nyugtalanság gyors elfojtásáról. Vagy úgy kell tenni, ahogy egy kemény spártai hadvezér tett, aki, hogy a gyakran ismétlődő éjjeli zavarokat megszüntesse, katonáinak szigorúan megtiltotta a fekvőhely elhagyását; egy-kétszer még így sem fogott a parancs; közülök a silányabbakat kivégeztette.

A hatóságnak minden egyéb intézkedése fölött nagyjelentőségű volt az ostrom alatt megnehezedett existenciális feltételek biztosítása. A szegény ember különben is legjobban érzi a háborút s az ókori viszonyok között az állam legnyugtalanabb, újjításra leginkább kapható eleme volt. A róluk való gondosko-

dás igen szerény módjaként említi fel szerzőnk a kammat »meglassítását«, a moratóriumot; lehetőleg minden kamatot el kell engedni, sőt a tőkének is egy részét, ha-ugyan nem az egészet. Hogy e teher ne a hitelezők nyakába szakadjon, hanem az állami adók valamely fajtájából fizettessék ki, arra nézve — az állandó fedezet hiányában — esetről esetre kellett javaslatot tenni.

Mentől régiebb történeti írókra tekintünk, mentől kevésbé kialakult haditechnikával van dolgunk, annál inkább a kiéheztetést, nem a nyílt megostromlást fogjuk az ellenség végcéljának feltételezhetni. Viszonylag egyszerű részlete ez annak az egész gazdasági harcnak, melyet az ellenségeskedő felek egymással minden irányban folytatnak és a minőnek a mai nagy arányokat emlékebe hívó példájával már a görög ókorban találkozunk. Midőn az V. század végén az akkor tengeri nagyhatalom, Athén, Spártával háborúba keveredett, első dolga volt a világ gabonaforgalmát a maga kikötőjébe koncentrálni; szövetségesénél Byzantionban felügyelőket rendelt ki, hogy ezek a Fekete-tenger partvidékéről, a Pontosból érkező szállítmányokat kényszer útján a Pireusba, illetőleg a kivételképp engedélyezett helyekre dirigálják. A könnyen észrevehető végső cél — Athén ellátásán kívül — az egész Peloponnesos kiéheztetése volt. Hogy a tengeri hatalom első sorban gazdasági hatalom, azt tehát már Kr. e. V. század Athénje tudta, sőt — mint látjuk — e tudását alaposan fel is használta. Periklestől származik a büszke szó, melynek cáfolatát — Angliára vonatkoztatva — a mostani háborútól várjuk: »ha szigetlakók lennénk, legyőzhetetlenek lennénk«.

Melléleg megjegyezve, már ezek a görögök néha olyan módon és eszközökkel viselték tengeri hadjá-

rataikat, mintha egyenesen az angolokhoz jártak volna iskolába. Polyainosnak, egy későkorú írónak, nagyobb terjedelmű könyve maradt reánk a »hadi ravaszságokról«; ott olvassuk, hogy egy alkalommal az athéni Iphikrates akképp csapta be a chiosiaiakat, hogy spártai hajójelvényekkel (manapság azt mondanók: semleges lobogó alatt) evezett kikötőjükbe.

De térjünk az ostromlott város kiéheztetéséhez vissza. Egy-két híres eset a görögségnek mindenkor emlékében maradt. Ilyen volt a kiéheztetett Athén elfoglalása Kr. előtt 294-ben a makedon hadvezér, a jelentős nevű Demetrios Poliorketes (»várostromló«) által. A tengeri hatalom már régóta megszűnt s most Athén kikötőit nem közelíthette meg egyetlen gabona-szállító hajó sem. Demetrios amúgy angolosan csinálta a dolgát; egy a város felé igyekvő kereskedelmi hajónak tulajdonosát, kormányosát is egyszerűen felakasztatta; a többi gabona-nagykereskedő önként lemondott a kissé csiklandós vállalkozásról. Bár az athéniak — mint a görög ostromlott városok nagyon gyakran — külön törvénnyel és a halálbüntetés fenyegetésével kötötték le akarataikat, hogy békéről, megadásról nem fog esni szó közöttük, végre kényszerűségből mégis csak kitérték kapuikat. Egész anekdota-gyűjtemény keletkezett az akkor dúló éhínségnek emlékeképpen. Akkor történt az, hogy apa és fia élet-halál harcot vívtak egymással egy döglött egér birtokáért, amely a szoba mennyezetéről pottyant közéjük. A nagy filozófusról, Epikurosról, a mai közhit szerint a dözsölés atyamesteréről meg azt regélték, hogy iskolája minden tagjának naponkint maga számlálta ki a babszemeket. Akkor a búza ára — Plutarchos forrása szerint — 300 drachmára (koronára) szökött fel a 8 és fél literes modius-szal kimérve, azaz még a kö-

zépvagyonú polgárság számára sem jelentett megfizethető élelmi eszközt.

III.

Jogos kíváncsisággal kérdezhetjük e pontnál: ostromzár esetén gondoskodott-e a görög hatóság élelmiszerek felhalmozásáról, áraknak hivatalos megállapításáról, szétosztásáról, egyszóval kivette-e a forgalmat a magánkereskedés kezéből és közügyként foglalkozott-e vele? Szerzőnk, Aineias, e kérdésnél — sajnos — cserbenhagy; ő más, számunkra elveszett könyvekben tárgyalta, hogy — mint maga mondja — miként kell a hiányzó készletek beszerzéséről gondoskodni, az ételt ehetőnek, az italt ithatónak megtartani. De viszont eleget tudunk a Görögországban dívó élelmezés rendes hatósági intézkedéseiről, hogy következtetés útján a rendkívüliekről is fogalmat alkossunk magunknak. Az ókorban a mezőgazdálkodás fejletlenebb volta a külső természet szeszélyeitől inkább függővé tette a termés minőségét és mennyiségét, mint manapság; a közlekedés és magánkereskedelem alacsonyabb színvonala meg a szükségletek szállítását tette bizonytalanabbá. Mind megannyi ok, hogy a polgárság élelmezését ne lehessen egyszerűen magára hagyni, hanem, hogy annak irányítását az állam tekintse messzemenő módon a maga feladatának. Tényleg ennek megfelelően úgy találjuk, hogy pl. Athénben állandó gabonafelügyelők ellenőrizték a piacot és állapították meg a hatósági árakat; felirataink meg sok helyütt emlékeznek meg egy rendkívüli hatóságról (az úgynevezett sitonai-ról), akik esetenként eszközölték az állam részére nagyobb mennyiségű gabonavásárlásokat. Legérdekesebb felirat a samosi; itt egy közadakozásból megteremtett és államilag kezelt pénz-

alapról van szó, amelynek terhére évenként megveszik az anajia-i Hera-templomhoz tartozó birtok termését, hogy ezt azután — hónaponként és személyenként két mércével — ingyen osszák ki a jelentkezők között. A görög világból — példánk mutatják — egyenes vonalban jutunk el a rómaiak híres »gabona-törvényeihez«, amelyek a történeti fejlődés fokozatosságával látták el beszerzési áron, ezen alul, vagy éppenséggel ingyen Róma városának proletárjait.

Ha már békés időben olyan messzemenő intézkedésekre szánták rá magukat a közéletmezés szolgálatában, mint ahogy ezt az ímént láttuk, akkor természetesen egy ostromzár szorult viszonyai között még sokkal többre voltak utalva. Egész bizonyosra vehetjük, hogy ilyenkor az állami beszerzések, a maximális árak megállapítása, a szétosztás rendelkezései, esetleg az ingyenes ellátás nem kevesebb gondot okoztak már a görög államfőknek, kormánybiztosoknak és hadvezéreknek, mint ma élő jogutódaiknak. Egy tanulságos anekdota is ebbe az irányba mutat. Az athéni Timotheos serege elől idegenek eszik el a gabonát. A dolgon úgy segít, hogy megtiltja az en detail kereskedést, a búza őrölését csakis szemelőtt lévő s. így könnyen ellenőrizhető helyeken engedni meg, aminek következményeképp a magjanszükséglet anyaga az ő katonáinak marad.

Tisztelt hölgyeim és uraim! Jó sok ideje tartózkodunk már az ostromlott görög városban és az ágyúk még mindig nem dörögnek, illetőleg ahogy nekünk kell mondanunk: még mindig nem halljuk a faltörő kos döngését, nem látjuk a katapulta bombáinak röp-ködését. Bár az ókorban nem 42-es mozsarakkal lödözték a falakat, az ő artilleriájukat sem szabad lebecsülünk. A Krisztus előtti IV. század elejétől kezdve

a nagy tehetségű szicíliai zsarnoknak, Dionysiosnak kezdeményezésére rendkívüli haladást tettek azon a téren s amit robbanó anyagok nélkül, pusztán az állati húr segítségével el lehet érni, azt már a görögök elérték. Utóbb már automatikusan működő »újrátöltőkkel« is rendelkeztek; nem kellett, hogy a lövésre szánt nyilakat esetről esetre helyökre tegyék, mert forgatás által maguktól kerültek oda, akárcsak mint mai gépfegyvereink töltényei. Az antik hajítógépeket, »ágyúkat« leírások alapján csak legújabbán sikerült kifogástalan modellekben előállítani; Schramm dr., német Generalmajor, végezte el a munkát egy filologusnak, Schneidernek támogatásával s azok az érdekes minták most a homburgi Saalburgmuseum látványosságai. A lövés próbák szerint — egy ilyen 1904-ben Metzben a német császár is végignézett — a gépek egy félkilós ólomgolyót 300 méterre, egy 88 cm. hosszú nyilat 370 méterre hajítottak. Az ellőtt nyil egy bizonyos távolságban egy vassal vértezett és három cm. vastag pajzsot úgy átlőtt, hogy felehosszúságában akadt fenn benne. A spanyolországi Numantiában talált kaptapulta-kövek súlya egy és fél és öt kilo között változik.

IV.

A nyílt ostromon kívül földalatti ravaszkodással, aknamunkával is igyekezett az ellenség a város falai közé jutni. A történelem először a Krisztus előtti VI. század elején, az afrikai Barka ostrománál találkozunk ezzel a mesterkedéssel. Amint Herodotos és az ő nyomán Aineias, elmeséli, a perzsa Amasis kísérelte meg akként a város elfoglalását; de rajtavesztett, mert egy ügyes kovács kitalálta a módját, hogy miként

kell a föld alatt dolgozók helyét megállapítani: a földre helyezett ércpajzs kongása árulta el és juttatta nem várt fogadáshoz a jövevényeket. Taktikusunk szerint még az ő korában is ezzel az eljárással leplezték le az aknamunkásokat. Vagy, ami még energikusabb védekezés volt: a veszélyeztetett helyeken ellenaknával dolgoztak az ellenség munkája elébe. Ha azután felfedezték őket: kifüstöléssel, sőt — úgy halljuk — darázsvagy méhrajok kibocsátásával is iparkodtak a betolakodókat ártalmatlanná tenni. Olykor a várost védelmezők aknáikkal az ellenség ostromgépei alá jutottak, úgy, hogy ezek bedőltek s legalább egyideig nem voltak használhatók. Az is az ostromlottak ügyességétől függött, ha mélyen a falban, ennek azon részén, ahol künn az ellenség állította fel ostromgépeit, a fal-törő kosnak belülről contra-kos felelt ütéseivel.

Bár azt halljuk, hogy az ostromlók néha nagy távolságban kezdték meg a város falai alá vezető aknák ásását, siker és munka-kímélés egyaránt a mentől közelebbi kezdést ajánlotta. De természetesen ilyenkor jó fedezékre volt szükség a védők lövegeivel szemben. Idővel az ostromlók effajta küzdelme a felülről jövő nyilak, bombák és tűzcsovák ellen a védelmi eszközök egész nagy rendszeréhez vezetett; a teknős-béka plasztikus képével és nevével jelölték meg, a görögök és rómaiak is a fedezékül szolgáló változatos alkotásokat. Aineias egy egyszerű és azért nem kevésbé hatásos módját írja le annak, hogy miként lehet a város falait megközelíteni. Árkot kell vonni a város irányában és lassankint előrehaladni; a földmunkásoknak fedezékül két egymáshoz kötött kocsi szolgál, melyet fával, gyékénynyel raknak meg és agyaggal földnek be s melyet azután előnyomulásuk tempójában tolnak maguk előtt.

A görög várostrom és védekezés sokféle módja közül szándékosan választottam ki az akna- és árok-harcot. A mai hadakozási módra emlékeztetnek. Nyílt csaták helyett a most dúló világháborút is láthatatlan, földbe ásott ellenség folytatja egymás ellen. Azt mondják rianapsági is a lövészárkaikban szívósan kitartó ellenfelekről: a küzdelem a várostrom jellegét öltötte fel. Nos, antik példánkon láttuk, hogy e kifejezés annál jobban megfelel, mert már a görögök aknák és árkok segítségével ostromolták a városokat.

A görög világban az ostromlottak nemcsak hazafiságból tartottak ki a végsőig, de ama meggondolásból is, hogy elkésett megadás esetén az akkor divó hadijog alapján nem sok jót remélhettek. A küzdelem szívóssága kivételképp még a nőket, gyermekeket is sorompóba állította. »Egri nőekkel« a görög történa évkönyveiben is találkozunk s bizonyára sok esetben a kritika is elfogadhatja a színes elbeszélések történeti magvát. Humoros esetet hallunk a sinopebeliekről. Férfiúnak és hadikészletnek annyira szűkében voltak, hogy legdálásabb asszonyaikat rendelték ki a falakra vasfazékkal a fejükön és egyéb, ehhez hasonló felszereléssel, hogy a távolabb álló ellenséget megtéveszszék. De már a hajító fegyver használatát nem engedték meg nekik, mert »már messziről meg lehet ismerni, ha asszony dobál«, mondja igaz megfigyeléssel Aineias.

Mondottuk, hogy az ostrommal bevett város lakosságára nem irigységet keltő sors várakozott. Nem mintha már a görög ókorban nemzetközi jogi eszmék, sőt intézmények — egészen a háborús állapotot felölélő terjedelemben — ki nem alakultak volna. Ott volt mindenekelőtt a pylai-delphoi szövetség (amphiktyonia) ósrégi rozoga intézménye (az energikus De-

mosthenes egy helyütt »árnyékjátéknak« jellemzi). De bármily szép »törvényekben« állapodtak is meg a szövetség tagjai egymással szemben háború esetén, törvénszegő minden időben találkozott. Egyik megegyezés arra kötelezte a hadviselőket, hogy ostromlott város elöl a vizet nem vágják el. A történet humora egy elbeszélést tartott fenn, amely szerint az első szent háborúban az ostromlott Kirrhát akképp vették be maguk a »szent szövetség« tagjai, hogy a város vizét megmérgezték. Tehát ezek az urak vizet prédikáltak és nem vizet ittak. Azután a görög faji összetartozás alapján is kialakult idővel a háború alkalmával követhető szabályoknak bizonyos codexe. De hát a hadijogi még a grammatikánál is rosszabb, mert itt az állandó kivételek erősítik meg a szabályt.

Hogy szívós ellenállás után, az elvadult érzelmek áldozataiképpen, minő bánásmódra lehettek elkészülve a legyőzöttek, azt a szegény thebaiak példája mutatja, miután Nagy Sándor 335-ben Krisztus előtt a várost ronammal bevette. A részleteket a szicíliai Diodoros tárja elénk. A megszárlás még a házak között is folytatódott; a megvadult makedon katonákkal versenyt gyilkoltak a győztesnek görög szövetségesei a Theba ellen táplált százados gyűlöletből. A polgárságot, sőt az asszonyokat és gyermekeket sem kímélték s aki a haláltól megszabadult, arra a halálnál rosszabb rabszolgaság állapota várt. Alexandros görög szövetségeseinek határozatából romba döntötte az egész várost s több mint 30.000 thebait hajtottak a távoli Makedoniába, hogy viteldijuk ellenében idegen uraiknak szolgáljanak.

És mégis, e rideg kegyetlenség és pusztítás közepette, a magasra emelt fákllya alá hanyatlak a nagy Pindaros háza előtt. A múzsák hajléka még a legvadabb

győztest is visszahökkenti. Nagy Sándor, úgy mondják, megtiltotta katonáinak, hogy azt a házat elpusztítsák, ahol egykor a győzelmi dalok halhatatlan lantosa lakott. Engedjék meg, hogy itt, előadásom végén, hol többé nincs okuk megijedni, görög eredetiben idézzem a tilalmat: Πυδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τῆν στέργην καίετα; Pindarosnak, a költőnek házáat föl ne perzséeljétek.

Hogy a körülöttünk őryöngő világháborúban még a legnagyobb kultúrnemzetnek, a németnek ellenségei is a kultúra nevében emelik fel olykor-olykor hipokrita szavukat pusztításukért, melyeknek maguk az okozói: az táplálja bennem a rendíthetetlen bizalmat, hogy átmeneti korszakot élünk s hogy a mindent betöltő csatazaj lecsillapultával elkövetkezik majd újból számunkra is az örök értékek ideje.
